

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21974> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Hermans, Dagobert Bernardus Maria

Title: Middeleeuwse woontorens in Nederland : de bouwhistorische benadering van een kasteelvorm

Issue Date: 2013-10-17

Middeleeuwse woontorens in Nederland

De bouwhistorische benadering van een kasteelvorm

Band 1: Teksten

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op 17 oktober 2013
klokke 13.45 uur

door

Dagobert Bernardus Maria Hermans
geboren te Utrecht
op 14 april 1955

Dit proefschrift is goedgekeurd door de promotoren:

Prof.dr.s. H.L. Janssen

Prof.dr.ing. D.J. de Vries

Promotiecommissie:

Prof.dr. A.F.W. Bosman

Dr. E. den Hartog

Prof.dr. P.C.M. Hoppenbrouwers

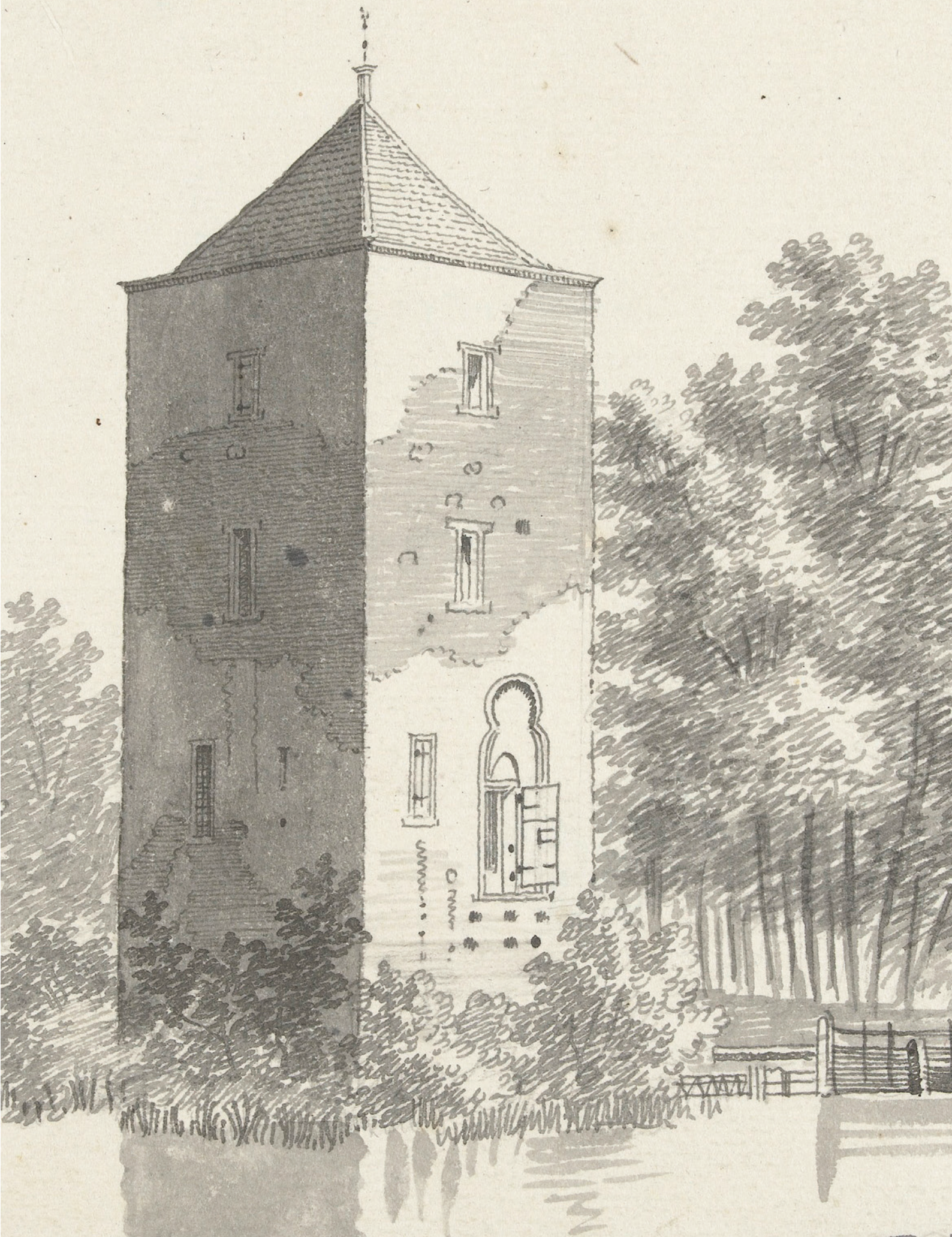
Prof.dr. F.C.W.J. Theuws

Inhoud band 1

Woord vooraf	5
Inleiding	7
Doel van het onderzoek	7
De inventarisatie	7
Indeling van het proefschrift	8
1 Woontoren: solitair of niet	12
Inleiding	13
Vershil in functie	17
Conclusie	17
2 De stand van het onderzoek van de solitaire toren en het begrip ‘woontoren’ in Noordwest Europa	18
Inleiding	19
2.1 Het onderzoek naar kastelen in Nederland: stand van zaken	19
2.2 Het begrip woontoren in de Nederlandse literatuur	20
2.3 Het begrip woontoren in Duitsland	24
2.4 Het begrip woontoren in België	26
2.5 Het begrip woontoren in Ierland	29
2.6 Het begrip woontoren in Engeland en Schotland	31
2.7 Het begrip woontoren in Frankrijk	34
2.8 Vergelijking van de torens zelf	34
Conclusie	35
3 Beschikbare bronnen en methoden van onderzoek	36
Inleiding	37
3.1 Bouwhistorisch onderzoek	37
3.2 Architectuurhistorisch onderzoek	38
3.3 Archeologisch onderzoek	38
3.4 Cartografisch onderzoek	40
3.5 Topografische afbeeldingen	40
3.6 Betrouwbaarheid van de cartografie en de topografische afbeeldingen	42
3.7 Onderzoek van luchtfoto’s	45
3.8 Onderzoek in geschreven bronnen	46
3.9 Nieuwe onderzoeksmethodieken	46
Conclusie	49
4 Datering: mogelijkheden en beperkingen	50
Inleiding	51
4.1 Dendrochronologische datering	51
4.2 Natuurwetenschappelijke methodes	51
4.3 Datering op basis van geschreven bronnen	53
4.4 Datering op basis van cartografische en topografische bronnen	54
4.5 Relatieve datering binnen de archeologie	54
4.6 Relatieve dateringen op basis van bouwhistorisch onderzoek	55
4.7 Datering op basis van architectonische elementen	59
4.8 Combinatie van methodes	61
Conclusie	62
5 Het ontstaan van de woontoren	64
Inleiding	65
5.1 Vroege torens in Nederland	65
5.2 De vroege torens bouwkundig gezien	66
5.3 Solitair of niet?	67

5.4	Vroege en late torens in Noordwest Europa	67
	Conclusie	69
6	Opdrachtgevers en spreiding	70
	Inleiding	71
6.1	Opdrachtgevers	71
6.2	Spreiding	73
6.2.1	Torens in een ontginningsgebied	73
6.2.2	Torens gebouwd na verkoop grond	78
6.2.3	Overige	79
	Conclusie	80
7	De woontoren als gebouw	82
	Inleiding	83
7.1	Het ideaal?	83
7.2	De vorm van de toren	86
7.3	Maatvoering	88
7.4	Hoogte	89
7.5	Muurdikte	91
7.6	Oppervlakte	92
7.7	Bouw materiaal	92
7.8	Bouwkundige details	95
7.9	Daken	98
7.10	Kappen	99
7.11	Dakbedekking	100
7.12	Gewelven	101
7.13	Toegangen	102
7.14	De indeling van de woontoren	103
7.15	Onderdelen van een woontoren	109
7.16	Vergelijking met andere kasteeltypes	113
7.17	De datering van de woontorens	114
	Conclusie	115
8	Regionale verschillen	118
	Inleiding	119
8.1	Aantallen woontorens	119
8.2	Benaming	120
8.3	Vorm	121
8.4	Maat	121
8.5	Muurdikte	122
8.6	Aantal niveaus	122
	Conclusie	123
9	Woontoren: het contemporaine begrip	124
	Inleiding	125
9.1	De toren in de bronnen	125
9.2	De toren in kronieken	128
	Conclusie	130
10	De functie van de woontoren	132
	Inleiding	133
10.1	Veiligheid/militaire functie	133
10.2	Wonen	135
10.3	Uiterlijk vertoon	136
	Conclusie	138
11	Torens binnen een stedelijke omgeving	140
	Inleiding	141

11.1	Aantallen	141
11.2	Kenmerken	142
11.3	Opdrachtgevers	143
11.4	Grafelijke torens	145
11.5	Woontorens of niet?	146
11.6	Vergelijking met torens elders	147
	Conclusie	148
	12 Verwante objecten en andere benamingen	150
	Inleiding	151
12.1	Stenen kamers	151
12.2	Steenhuizen	158
12.3	Stinsen	162
12.4	Spiekers en spijkers	165
12.5	Bergvrede (Bergfried)	170
12.6	Wachttorens	173
12.7	Reduit	173
	Samenvatting	175
	13 Bouwhistorisch onderzoek van enkele woontorens	176
	Inleiding	177
13.1	Enkele torens uit de 14de eeuw	177
13.1.1	Onsenoort	177
13.1.2	Loon op Zand	183
13.1.3	Huis te Vliet	186
13.1.4	Vuylcoop	188
13.1.5	Well of het Huis van Malsen	190
13.1.6	Klein Deurne	196
13.2	Enkele reconstructies	200
13.2.1	Aastein	200
13.2.2	Geldrop	205
13.2.3	Huis te Riviere	207
	Samenvatting	210
	Samenvatting en conclusie	212
	Summary	218
	Gedrukte bronnen	225
	Literatuur	228
	Voornaamste geraadpleegde archieven en collecties	297
	Gebruikte afkortingen	298
	Curriculum Vitae	299

Woord vooraf

Mijn liefde voor kastelen gaat vrijwel zeker terug tot de romantische ridderverhalen in de televisieserie Ivanhoe met Roger Moore in de hoofdrol of in de strip Ridder Vaillant. Het liefdesvuur is pas echt in volle hevigheid gaan branden door de inspirerende colleges van prof.dr J.G.N. Renaud tijdens mijn studie aan de Technische Universiteit te Delft. Brandstof is er ook geleverd door Jan Kamphuis, oud-collega en vriend, die mij in 1980 uitnodigde voor de eerste keer mee te gaan met een kastelenexcursie en met wie ik daarna heel wat kastelen heb bezocht en bestudeerd. Dat vooral de bouwkundige kant van de kastelen mij interesseert, dank ik aan mijn vader, de architect, die lijdzaam heeft moeten toezien dat zijn zoon geen architect werd, zelfs geen restauratiearchitect, maar koos voor het vak van bouwhistoricus.

Terugkijkend vermoed ik dat het idee voor deze studie is ontstaan in 1983 toen de Nederlandse Kastelen Stichting mij vroeg een lezing te geven over de kastelen langs de Langbroekerwetering. De kastelen hier zijn vrijwel allemaal ontstaan uit een woontoren. In de jaren daarna ben ik mij meer gaan verdiepen in het begrip 'woontoren' en wat daar onder verstaan zou kunnen en mogen worden. Dat heeft geleid tot interessante discussies met collega's in binnen- en buitenland.

Deze studie is vrijwel volledig verricht in vrije tijd, waardoor de afronding vele jaren in beslag heeft genomen. Ik ben de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, mijn huidige werkgever, daarom zeer erkentelijk voor het studieverlof dat zij mij in de afrondingsfase hebben gegeven.

De reglementen verbieden een lang dankwoord. Daarom beperk ik mij tot de belangrijkste personen. Allereerst wil ik mijn beide promotoren prof.dr.s Hans Janssen en prof.dr.ing. Dirk Jan de Vries bedanken voor hun steun. Daarnaast gaat mijn dank uit naar ir Edwin Orsel, goede vriend en kritisch mee-lezer, met wie ik vele woontorens heb onderzocht. Speciale dank gaat uit naar mijn vrouw Andrea en onze dochter Lianne. Wat zij voor mij hebben betekend gedurende de afgelopen jaren weet alleen ik, wat ik niet voor hen heb kunnen betekenen vanwege de vele tijd die in deze studie is gaan zitten weten alleen zij en blijft hier onbesproken. Niet onbesproken blijft hun niet aflatende steun en vertrouwen dat ik deze studie tot een goed einde zou brengen.

Amersfoort, 4 augustus 2013